

پایه‌ی نظری الگوی تعالی فرماندهان و مدیران سپاه پاسداران انقلاب اسلامی از منظر قرآن کریم (بررسی آیات مربوط به پیامبر اعظم (ص) در ترجمه‌ی تفسیر المیزان)^۱

دکتر ابوالفضل محمدی*

دکتر محمد بازرگانی**

دکتر سیدمسعود پورسعید***

محمد ازگلی****

تاریخ دریافت: ۹۰/۰۹/۱۱

تاریخ پذیرش: ۹۰/۱۲/۱۷

چکیده

شناخت مفهوم عناصر تعالی و روابط میان این عناصر از منظر قرآن، مستلزم استقرای نشانه‌های تعالی از قرآن است. این تحقیق، با روش کیفی و راهبرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد با رویکرد فرایندی انجام شد. پس از استخراج بیش از ۱۵۰۰ آیه، حدود ۲۵۰۰ نشانه‌ی تعالی به‌عنوان مضامین، مورد شناسایی قرار گرفت که از آن میان، ۳۲ مفهوم اصلی به‌عنوان ۳۲ عنصر الگوی تعالی برگزیده شد. از میان این عناصر، ۶ مقوله‌ی اصلی شامل اسوه‌ی انسان‌شناسی الهی، اسوه‌ی تربیت الهی، اسوه‌ی بصیرت و حیانی، اسوه‌ی احاطه‌ی الهی، اسوه‌ی تحقق احکام الهی و اسوه‌ی کمال الهی طی مرحله‌ی کدگذاری محوری کشف شد. در مرحله‌ی سوم، کدگذاری انتخابی انجام و رابطه‌ی میان مقوله‌ها و مفاهیم، طی نگارش خط داستان و یادداشت‌نگاری تبیین و تحلیل شد. به نظر می‌رسد نتایج تحقیق، تأمین‌کننده‌ی زیرساخت‌ها و پایه‌های نظری طراحی الگوی تعالی فرماندهان و مدیران بر مبنای الگوی تعالی الهی؛ یعنی، پیامبر اکرم (ص) و در سطح نظری و نظریه‌پردازی باشد.

کلیدواژه‌ها: قرآن کریم؛ پیامبر اکرم (ص)؛ الگوی تعالی؛ فرماندهان و مدیران؛ نظریه‌پردازی داده‌بنیاد؛ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

۱. این مقاله برگرفته از رساله‌ی دکتری نویسنده در رشته‌ی مدیریت منابع انسانی است.

* . استادیار دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام mohammadi-1334@yahoo.com

** . استادیار دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

*** . استادیار دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام mpoorsaeid@yahoo.com

**** . نویسنده‌ی مسؤول: عضو هیئت علمی و دانشجوی دکتری دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام

m_ozgoli@yahoo.com

۱. مقدمه

انتخاب وجود مبارک پیامبر اکرم (ص) به‌عنوان الگوی تعالی فرماندهان و مدیران، از جمله موضوعاتی است که چه‌بسا نیازمند استدلال نباشد؛ به‌گونه‌ای که تصور آن می‌تواند موجب تصدیقش شود. مرحوم علامه طباطبایی (ره) ذیل آیه‌ی ۲۱ سوره‌ی احزاب «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا» چنین می‌فرماید: کلمه‌ی «أُسْوَةٌ» به‌معنای اقتدا و پیروی است و معنای «فِي رَسُولِ اللَّهِ» یعنی در مورد رسول خدا صلی‌الله‌ علیه و آله، و اسوه در مورد رسول خدا صلی‌الله‌ علیه و آله، عبارت است از پیروی او، تعبیر «لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ» - شما در مورد رسول خدا (ص) تأسی دارید»، استقرار و استمرار در گذشته را افاده می‌کند، تا اشاره کند به این‌که: این وظیفه، همیشه ثابت است و همیشه باید به آن جناب تأسی کنید؛ یعنی، یکی از احکام رسالت رسول خدا (ص) و ایمان آوردن شما، این است که به او تأسی کنید، هم در گفتار و هم در رفتار، در جمله‌ی «لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا» کلمه‌ی «من: کسی‌که» بدل است از ضمیر خطاب در «لَكُمْ» تا دلالت کند بر این‌که تأسی به رسول خدا (ص) صفت حمیده و پاکیزه‌ای است که هر کسی که مؤمن نامیده شود، بدان متصف نمی‌شود؛ بلکه کسانی به این صفت پسندیده متصف می‌شوند که متصف به حقیقت ایمان باشند و معلوم است که چنین کسانی امیدشان همه به خدا است و هدف و هم‌شان همه و همه، خانه‌ی آخرت است، چون دل در گرو خدا دارند و به زندگی آخرت اهمیت می‌دهند و در نتیجه عمل صالح می‌کنند و با این حال بسیار به یاد خدا هستند و هرگز از پروردگار خود غافل نمی‌مانند و نتیجه‌ی این توجه دائمی، تأسی به رسول خدا (ص) در گفتار و کردار است. (ترجمه‌ی المیزان، ج ۱۶: ۴۳۳). به تعبیر یکی دیگر از صاحب‌نظران:

نقش پیامبر در جنگ احزاب، الگوی فرماندهان است: او با هدایت لشکر، امید دادن، حفر خندق، مزاح کردن، شعار حماسی دادن، به دشمن نزدیک بودن و استقامت نمودن، نقش الگویی خود را ایفا کرد. این آیه در میان آیات جنگ احزاب است؛ اما الگو بودن پیامبر، اختصاص به مورد جنگ ندارد و پیامبر در همه‌ی زمینه‌ها، بهترین الگو برای مؤمنان است (قرائتی، ۱۳۸۵). به نظر می‌رسد این دو استناد برای بیان چرایی و اهمیت پرداختن به این موضوع از منظر قرآن کافی است.

۲. بیان مسأله

اسلام یک مکتب تمام عیار است که در همه‌ی نسل‌ها و عصرها برترین پاسخ‌ها را به مسایل بشر می‌دهد. قرآن، کتاب راهنمای این مکتب و پیامبران و امامان معصوم(ع) الگوهای عینی آن می‌باشند. تحقق چشم‌انداز بیست‌ساله‌ی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی ایران، مستلزم وجود فرماندهان و مدیران متعالی و رشید است و این مستلزم یک الگوی تعالی برای فرماندهان است که بر پایه‌ی فرهنگ غنی قرآنی باشد. چنین امر مهمی، نیازمند پشتوانه‌ی قوی نظریه‌پردازی و برخوردار از الگوی مفهومی منسجم و یک‌پارچه است. فراز و فرودهای سازمان سپاه و دیگر سازمان‌ها و نهادهای کشور در طول سال‌های گذشته، نشان از فقدان چنین الگوی یک‌پارچه و منسجم است. این تحقیق، یک پژوهش چشم‌اندازمحور - و نه مسأله‌محور - است. بنابراین، به دنبال کشف مبانی نظری الگوی تعالی فرماندهان و مدیران سپاه از منظر قرآن کریم است که در آن مفهوم تعالی «تبیین»، عناصر تعالی «تعیین» و رابطه‌ی این عناصر با یک‌دیگر «ترسیم» شده باشد.

۳. پرسش‌های تحقیق

بررسی‌ها و یافته‌های محققان حوزه‌ی علوم تفسیر قرآن کریم، نشان‌دهنده‌ی این مهم است که خداوند متعال در قرآن کریم برای هدایت و تعالی انسان‌ها الگوهای معرفتی کرده است که سرآمد آنان حضرت رسول اکرم(ص) است. در این تحقیق، پس از بررسی‌های فراوان، دامنه‌ی آن دسته از مطالعات به آیات قرآنی که ناظر به آن بزرگوار است، محدود شده است. بنابراین، پرسش‌های اساسی این تحقیق عبارت است از:

- ۱-۳. در قرآن کریم، چه آیاتی بر مبانی نظری الگوی تعالی؛ یعنی، وجود مبارک پیامبر اکرم(ص) دلالت دارد؟
- ۲-۳. برای شناخت مبانی نظری مفهوم تعالی مدیران و فرماندهان، چه نشانه‌ها، مضامین، مفاهیم و مقوله‌هایی را می‌توان در قرآن کریم با تکیه بر آیات مربوط به پیامبر اکرم(ص)، کشف کرد؟
- ۳-۳. مهم‌ترین عناصر تعالی مدیران و فرماندهان در قرآن کریم، با تکیه بر آیات مربوط به پیامبر اکرم(ص) چیست؟

- ۳-۴. قضایا و گزاره‌های نظری الگوی تعالی فرماندهان و مدیران در قرآن کریم با تکیه بر آیات مرتبط به پیامبر اکرم (ص) چیست؟
- ۳-۵. براساس این تحقیق، میان عناصر تعالی استخراج شده از قرآن کریم چه رابطه‌ای وجود دارد؟

۴. آشنایی با شخصیت پیامبر اکرم (ص) در قرآن کریم

شخصیت حضرت محمد (ص) چنان با قرآن کریم گره خورده است که نه می‌توان او را بدون قرآن چنان که باید فهمید و نه قرآن را بدون او. این حقیقت، زمانی روشن‌تر می‌شود که دریابیم علاوه بر دریافت تمامی قرآن و مسؤولیت تبیین آن برای مردم که ارتباطی گسترده بین وحی الهی و شخص پیامبر است، در بیش از هزار و پانصد آیه از قرآن کریم به مناسبت‌های گوناگون درباره‌ی پیامبر اکرم (ص) سخن گفته شده است.

جدول (۱)، بیانگر ابعاد شخصیت و موضوعات مربوط به حضرت در قرآن کریم گزیده محقق از دیدگاه یکی از محققان است.

جدول ۱. ابعاد شخصیت و موضوعات مربوط به پیامبر اکرم (ص) در قرآن کریم

ردیف	عنوان	آیات مرتبط نمونه
۱	نام محمد (ص)	آل عمران ۱۴۴، احزاب ۴۰، محمد ۲۰، فتح ۲۹
۲	بیان شخصیت رسول خدا (ص)	آل عمران ۱۵۹
۳	نمونه‌ی انسان کامل و اسوه‌ی حسنه‌ی موثر بر تکوین شخصیت مسلمانان	اعراف ۱۵۷ و ۱۸۸، توبه ۱۲۸، عنکبوت ۴۸، فصلت ۶، شوری ۱۵ و ...
۴	بعثت پیامبر اکرم (ص)	جمعه ۱۲، آل عمران ۶۲، ۷۹، ۸۱، ۱۴۴، ۱۵۹، نسا ۱۰۵ و ۱۰۶، ۱۷۰ و ۱۷۲، مائده ۹۹ و ۹۷، نمل ۹۱ و ۹۲، بینه ۴ تا ۴
۵	وحی	نساء ۱۶۳، بقره ۱۱۸، یونس ۱۵ و ۲۰، هود ۴۹، یوسف ۱۰۲ و ۱۰۳ و ...
۶	طبیعت و ویژگی‌های رسالت رسول خدا (ص)	بقره ۱۱۱، ۱۱۹ و ۱۲۰ و ۱۵۱ و ۱۵۲، آل عمران ۷۹ و ۹۷ و ۱۵۹، نساء ۱۰۵، مائده ۹۲ تا ۹۸، شوری ۸، احقاف ۹، فتح ۹ و ۸، شرح تا ۸
۷	دستور به تأسی از پیامبر	احزاب ۲۱
۸	تأیید و اثبات حقانیت رسالت آن حضرت	بقره ۱۴۶، ۸۹، انعام ۲۰، اعراف ۱۵۷، صف ۶

جدول ۱. ابعاد شخصیت و موضوعات مربوط به پیامبر اکرم (ص) در قرآن کریم (۱۵۱ه)

ردیف	عنوان	آیات مرتبط نمونه
۹	اخلاق و صفات و فضل ویژه‌ی آن حضرت	مانند نساء ۱۱۳ و حدود ۶۰ آیه دیگر، توبه ۱۲۸
۱۰	عصمت پیامبر اکرم (ص)	بقره ۱۳۷، فتح ۲، مائده ۷۰، توبه ۷۴، حجر ۹۵، اسرا ۶۰ و ۷۳
۱۱	برتری‌های حضرت نسبت به فرشتگان، سایر پیامبران و دیگر انسان‌ها	توبه ۶۱، اسراء ۱۰، نمل ۷۹ و ۸۱
۱۲	حدود قدرت، مسؤولیت تبلیغ پیامبر اکرم (ص)	احزاب ۶ و ۲۸ و ۳۴ و ۳۸ و ۳۹ و ۵۰ و ۵۳ و ۵۶ و ۵۹ و ۶۲، غافر ۷۷ و ۷۸، فتح ۲۸ و ۲۹، حجرات ۵ و ۷ و ۶، مزمل ۱۰ و ۹ و ۲۰
۱۳	شیوه‌ی برخورد و ادب مؤمنان به منظور تکریم پیامبر اکرم (ص)	نور ۶۲ و ۶۳، حجرات ۱، ۲ و ۵، نساء ۱۱۵، انفال ۱۳، محمد ۳۲، حشر ۴، نور ۶۲ و ۶۳
۱۴	گفتار کافران در حق پیامبر اکرم (ص)	توبه ۶۱، یونس ۲، رعد ۷، حجر ۶ و ۱۵، نحل ۱۰۱ و ۱۰۳، اسرا ۴۶ و ۴۹ و ۷۶ و ۹۰ و ۹۴، طه ۱۳۳، انبیا ۳ و ۵ و ۳۸، مؤمنون ۶۹ و ۷۲، دخان ۱۳ و ۱۴، کوثر ۳
۱۵	مدعی صدق و رفع اتهام از نبی اکرم (ص)	حافه ۴۰ و ۴۱ و ۴۴ و ۴۵، یس ۶۹، صافات ۳۶ و ۳۷
۱۶	آرامش دادن و استوار داشتن رسول خدا (ص) از سوی خداوند متعال	آل عمران ۱۷۶، توبه ۲۶، مائده ۴۱ و ۴۸، انعام ۱۰ و ۳۳ و ۳۵، یونس ۶۵، هود ۱۲ و ۱۲۰، یوسف ۱۰۳ تا ۱۰۹، رعد ۱۹ و ۳۲، حجر ۸۸ و ۹۷ و ۹۹ و ...
۱۷	وعده‌های خداوند متعال به پیامبر گرامی (ص) اسلام	بقره ۱۳۷، مائده ۶۷، حجر ۹۵، طور ۴۸
۱۸	خطاب‌های خاص الهی به رسول اکرم (ص)	بیش از صدبار به طور ویژه مانند: مائده ۴۱، اخلاص ۱، آل عمران ۳۱ و ۳۲، نساء ۶۵ و ۸۰ و ۱۱۳، مائده ۴۱ و ۴۹ و ۶۷، انعام ۳۳ و ۳۵ و ۱۰۷ و ۱۸۸، توبه ۴۳، یونس ۶۵، هود ۱۲، یوسف ۱۰۳ و ۱۰۴
۱۹	معاتبات و بازخواست‌های خداوند متعال در حق پیامبر اکرم (ص)	توبه ۴۳ و ۱۱۳، تحریم ۱، عبس ۱ تا ۴
۲۰	هجرت آن حضرت از مکه به مدینه	بیش از بیست بار با صراحت بیان شده است؛ مانند: نحل ۱۱۰، محمد ۱۳، بقره ۲۱۸، آل عمران ۱۹۵، نساء ۸۹ و ۹۷ و ۱۰۰، عنکبوت ۵۶، احزاب ۶، زمر ۱۰، محمد ۱۳، حشر ۸ تا ۱۰، ممتحنه ۱۰
۲۱	همسران و دختران رسول خدا (ص)	احزاب ۶ و ۲۸ و ۳۴ و ۵۹ و ۵۰، تحریم ۱ تا ۵
۲۲	گواه بودن پیامبر گرامی اسلام و امت او بر دیگر مردمان	بقره ۱۴۳، نساء ۴۱، نحل ۸۴ و ۸۹، حج ۷۸، قصص ۷۵، احزاب ۴۵، فتح ۸، مزمل ۱۵

منبع: اقتباس از: خرمشاهی ۱۳۷۷: ۲۰۰۱-۲۰۰۶

در یافته‌های دیگر محققان، مانند: حضرت آیت‌الله عبدالله جوادی آملی (۱۳۷۹)؛ مصطفی دلشاد تهرانی (۱۳۷۲)؛ سیدحسین کلانتر (۱۳۸۵) و دانش‌نامه‌ی نبوی (۱۳۸۵) نیز این‌گونه بررسی‌ها به تفصیل و به‌طور عام انجام شده است. برخی از محققان دیگر نیز، موضوعات خاص را در قرآن کریم مورد بررسی قرار داده‌اند.

در این تحقیق، تلاش بر این است که استنادات آن تا حد ممکن فقط به آیات قرآن کریم باشد. دست‌آوردهای یکی از محققان دانش‌پژوه، بیانگر این مهم است که می‌توان با توجه به نیازهای عصر پرسش‌های خود را به قرآن کریم عرضه کرد تا پاسخ‌های شایسته دریافت شود. جدول (۲) گزیده‌ای از آن تحقیق است.

جدول ۲. روش‌های کلی دعوت پیامبر اکرم (ص)

راه کارها	راهبردها	ردیف
۱. اعلام اعتقادهای قلبی برای مشرکان ۲. سازش‌ناپذیری و عدم نرمش در اصول ۳. برانگیز و اظهار بیزاری از مشرکان	راهبردها و راه‌کارهای اساسی	۱
۱. استدلال منطقی و فطری ۲. دعوت به بررسی بی‌طرفانه‌ی موضوعات	بیان صریح عقاید و مواضع	۲
۳. تردید افکنی در میان مخالفان ۴. دعوت به مشترکات	دعوت براساس بصیرت	۳
۱. ارتباط‌ها و تماس‌های ضروری به منظور دعوت ۲. حضور در میان مردم برای دعوت ۳. پذیرفتن نمایندگی ۴. اعزام مبلغ به شهرها و قبایل ۵. توجه به طبقات مختلف جامعه و نیز جوانان ۶. ارسال دعوت‌نامه به سوی پادشاهان	ابتکار عمل در دعوت	۴
۱. تعیین محدوده‌ی وظایف و اختیارات خود ۲. پرهیز از وعده‌های بی‌اساس ۳. مبارزه با عوام‌فریبی و سنت‌های غلط ۴. تأیید و تصدیق رسالت‌های پیشین به ویژه حنفیت ابراهیمی	پای‌بندی به حقیقت و پرهیز از هر کذب و باطل	۵

(۱۵امه) جدول ۲- روش‌های کلی دعوت پیامبر اکرم(ص)

ردیف	راهبردها	راه کارها
۶	بشارت و انذار	۱. بشارت و مژده به مشرکان برای پذیرش اسلام ۲. انذار و هشدار به مشرکان ۳. تشویق مسلمانان به ایمان و عمل صالح
۷	مرحله بندی تبلیغ و بهره برداری از فرصت‌ها و موقعیت‌ها	۱. زمان بندی مراحل مختلف دعوت ۲. شروع دعوت از خانواده و نزدیکان ۳. هجرت ۴. برپانمودن پایگاه‌های تبلیغی ۵. اخذ بیعت از یاران
۸	مدارا و نرمش در برخورد و معاشرت	۱. پاسخ آرام به شبهات و تهمت‌ها ۲. آسان گیری در مسایل شخصی ۳. ارتباط صمیمی با همگان ۴. تحمل مشرکان و حتی مسلمانان
۹	ابراز محبت و جلب اعتماد	۱. بخشش و دادن هدیه به افراد و قبایل ۲. خوش بینی به مؤمنان ۳. عفو و گذشت زایدالوصف ۴. مشورت با مؤمنان ۵. ترویج فرهنگ اخوت ۶. مراعات و کمک به هر نحو ممکن
۱۰	هم آهنگی با مخاطبان در معیشت	۱. ساده زیستی ۲. پرهیز از تکلف و تشریفات
۱۱	ادب و احترام وافر در برابر مردم	۱. احترام به کودکان ۲. احترام به همه ی اقشار و طبقات

منبع: اقتباس از عباسی مقدم، ۱۳۷۹

مقاله‌ی حاضر، گامی به سوی تدبیر در ترجمه‌ی تفسیر المیزان و دریافت‌های آن در حوزه‌ی تعالی مدیران و فرماندهان، بنا به برداشت محقق از آن تفسیر است. بر این مبنای، با استفاده از نرم افزار تفسیر جامع قرآن کریم، ترجمه‌ی تفسیر المیزان با دقت مورد مطالعه و فیش برداری قرار گرفته است.

رویکرد روش‌شناختی این تحقیق، رویکرد پژوهش کیفی و راهبرد آن راهبرد نظریه‌پردازی داده‌بنیاد و اکتشافی است^۱. بر این اساس، تحقیق حاضر در چهار بخش انجام شد:

بخش اول: مطالعه‌ی قرآن کریم

در طراحی الگوی تعالی مدیران از منظر قرآن کریم، که موضوع این تحقیق است، قرار است تا با استخراج آیات مربوط و استنباط از متن قرآن کریم، این الگو کشف شود. برای تحقق شناسایی نشانه‌های تعالی در قرآن کریم، دامنه‌ی تحقیق طی چند مرحله نشانه‌شناسی، محدود و محدودتر شد:

۱. در مرحله‌ی نخست کلیه‌ی کلیدواژه‌های تعالی و تعالی رهبری در قرآن کریم بر پایه‌ی کتاب ارزشمند «المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم» اثر محمدفؤاد عبدالباقی (۱۹۶۳ م) و قاموس قرآن اثر سیدمحمد قرشی (۱۳۶۰ هـ.ش)، جست‌وجو و حدود ۶۰۰ کلیدواژه «تعالی» و حدود ۶۰۰ کلیدواژه «ضد تعالی» شناسایی و استخراج شد.

۲. در مرحله‌ی دوم، با نگاه حاصل از شناخت ادبیات تعالی رهبری و کلیدواژه‌های قرآنی، سراسر قرآن کریم مطالعه و آیات مربوط علامت‌گذاری شد.

۳. در مرحله‌ی سوم، دایره‌ی تحقیق، به الگوهای عینی و مصداق‌های تعالی - و نه مفاهیم تعالی - محدودتر شد. برای ورود به این مرحله، ابتدا با توجه به عصمت پیامبران(ع)، تعداد ۲۶ پیامبر بزرگوار که نام مبارک آنان در قرآن کریم آمده است، به‌عنوان الگوهای مصداقی تعالی رهبران، مدیران و فرماندهان تعیین شدند و یک بار نیز قرآن کریم و خلاصه‌ی یک جلدی تفسیر المیزان (پورسیف، ۱۳۸۵) مورد مطالعه قرار گرفت تا آشنایی اجمالی با آن بزرگواران فراهم شود. این پیامبران(ع) عبارتند از:

آدم، نوح، ادریس، هود، صالح، ابراهیم، لوط، اسماعیل، یسع، ذوالکفل، الیاس، یونس، اسحاق، یعقوب، یوسف، شعیب، موسی، هارون، داود، سلمیان، ایوب، زکریا، یحیی، اسماعیل، عیسی و محمد(ص).

۱. این راهبرد که بیش از نیم قرن پیشینه دارد، در طول سال‌های اخیر، به‌فراوانی در تحقیقات گوناگون مورد استفاده قرار گرفته و در مقالات فراوانی توضیح داده شده است. به‌طور مثال ر. ک. به: (دانایی‌فرد، ۱۳۸۴، ۱۳۸۶؛ سبحانی، ۱۳۸۸؛ حصیرچی، ۱۳۹۰). بنابراین، در این مقاله توضیح نظری کم‌تری درباره‌ی روش ارائه می‌شود.

۴. در مرحله چهارم، دایره‌ی تحقیق، به مطالعه‌ی تمامی آیات مربوط به پیامبر اکرم (ص) محدود و با استفاده از نرم‌افزار جامع تفاسیر نور - «ترجمه و تفسیر المیزان» و خلاصه‌ی آن، آیات مرتبط استخراج و دسته‌بندی شد.

۵. در مرحله پنجم، نمونه‌برداری نظری انجام شد که نمونه‌ی آن در جدول (۳)، ارائه شده است: یادآوری می‌شود که نمونه‌برداری نظری به‌مثابه بررسی امکان‌پذیری انجام تحقیق می‌باشد. این بررسی، شامل ابتدای قرآن کریم تا سوره‌ی مبارکه‌ی اعراف است. البته در این مرحله، یک دور ترجمه‌ی تفسیر المیزان فیش‌برداری شد. آنچه که در این نوع جدول‌ها آمده است، چنین نیست که به یک‌بار و به‌صورت افقی به‌دست آمده باشد؛ بلکه ابتدا هر یک از ستون‌های جدول به‌صورت عمودی تولید و در مرحله‌ی بعد، ستون جدیدتر تولید و به آن اضافه شده است و این فعالیت تا پایان تحقیق به‌صورت رفت و برگشتی همواره تا کسب نتایج نهایی ادامه داشته است.

جدول ۳. نمونه‌ای از «نمونه‌برداری نظری» الگوی تعالی فرماندهان و مدیران در قرآن کریم

مفاهیم	مضامین	یادداشت‌های ابتدایی	کد	متن آیه‌ی گزاره‌های منتخب	آیه
ویژگی‌های رهبری متعالی	۱. بشیر بودن ۲. نذیر بودن ۳. حق بودن ۴. رسالت الهی داشتن	بشیر و نذیر (مژده‌رسان و بیم‌ده) بودن برای ایجاد انگیزه‌ی حرکت در صراط تعالی دو مهارت و ملکه رهبری است.	ما تو را به‌حق به‌عنوان بشیر و نذیر (مژده‌رسان و بیم‌ده فرستادیم) و تو مسؤول آن‌هایی که دوزخی می‌شوند نیستی.	إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ (بقره، ۱۱۹)	۱
هدایت و رهبری الهی	۱. دشمن داشتن ۲. کسب و حفظ ولایت الهی ۳. کسب و حفظ نصرت الهی ۴. عدم پیروی از مکب‌ها و انسان‌های غیر موحد و نامتعالی ۵. منحصر دانستن هدایت، رهبری و تعالی را در هدایت الهی ۶. پیروی از علم الهی	۱. راه تعالی، تنها یک راه و آن هم صراط مستقیم است. ۲. حرکت در مسیر تعالی مستلزم ولایت و نصرت الهی است. ۳. پیروی از انسان‌های نامتعالی موجب محرومیت از ولایت و نصرت الهی می‌شود.	یهود و نصاری هرگز از تو راضی نمی‌شوند مگر وقتی که از کیش آنان پیروی کنی. بگو تنها هدایت، هدایت خدا است و اگر هوی و هوس‌های آنان را پیروی کنی بعد از آن علمی که روزیت شد، آن وقت از ناحیه‌ی خدا نه سرپرستی خواهی داشت و نه یآوری.	وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَغَىٰ آلِ اللَّهِ جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (بقره، ۱۲۰)	۲

جدول ۳. نمونه‌ای از «نمونه‌برداری نظری» الگوی تعالی فرماندهان و مدیران

در قرآن کریم

مفاهیم	مضامین	یادداشت‌های ابتدایی	کد	متن آیه‌ی گزاره‌های منتخب	ردیف
۱. نقش‌های رهبری ۲. شناخت شاخص‌های اساسی در انتخاب رهبری	۱. تلاوت آیات الهی ۲. تعلیم کتاب ۳. تعلیم حکمت ۴. تزکیه و پاک کردن پیروان ۵. تلاش برای جانشین‌پروری و انتصاب رهبری الهی ۶. عزت الهی، مبنای نظام رهبری ۷. حکمت الهی، مبنای نظام رهبری	۱. حرکت در مسیر تعالی مستلزم رهبری است. ۲. نقش‌های رهبر در صراط تعالی شامل تلاوت آیات - تعلیم کتاب - تعلیم حکمت - به پیروان و تزکیه (پاک کردن) ایشان است. ۳. تعالی جز بر مبنای عزت و حکمت الهی تحقق نمی‌پذیرد. ۴. رهبر تعالی باید در جستجوی مربی تعالی برای پیروان باشد.	پروردگارا و در میانه‌ی آنان رسولی از خودشان برانگیز تا آیات تو را بر آنان تلاوت کند و کتاب و حکمت‌شان بیاموزد و تزکیه‌شان کند که تو آری تنها تو عزیزِ حکیمی	رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (بقره، ۱۲۹)	۳

بخش دوم: کدگذاری باز

در بخش دوم، آیات شناسایی شده در چارچوب فرایند کدگذاری باز بر اساس ترجمه‌ی آن‌ها در تفسیر المیزان مورد مطالعه و تدبیر قرار گرفت. جدول (۴) نمونه‌ای از این بخش از فرایند مورد نظر است.

به این ترتیب، کدگذاری باز داده‌ها نیز با مطالعه‌ی تفسیر المیزان و بهره‌گیری از رهنمودهای کلی قابل استنباط در حوزه‌ی تعالی مدیران و فرماندهان از ابتدا تا انتهای قرآن کریم انجام شد؛ بنابراین، تا این جا اقدامات ذیل انجام شده است:

الف - گردآوری داده‌ها؛ یعنی، انتخاب آیه‌های ناظر به پیامبر اکرم (ص) و تجزیه‌ی هر آیه در قالب **کدها** (هر نکته در قالب یک کد که آن را مضمون هم می‌نامند).

ب - استنباط عبارتی کلی تر از ترجمه‌ی هر آیه و تعیین کدهای مشترک با نگاهی بر تفسیر هر آیه که یک **مفهوم** پایه را شکل می‌دهند.

پ - تعیین مفاهیم مشترک که یک مفهوم اصلی یا **مقوله‌ی فرعی** را می‌سازند.

جدول ۴. نمونه‌ای از فرایند کدگذاری باز آیات منتخب الگوی تعالی مدیران و فرماندهان

شماره	نشانه	گزاره‌های منتخب	کد	مضمون	مفهوم
۱	حمد، ۷	اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ	ما را به راه راست هدایت فرما راه کسانی که آن‌ها را مشمول نعمت خود ساختی،	پیامبر اکرم: مصداق اکمل نعمت یافته‌گان	صراط مستقیم
۲	بقره، ۴	وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَ مَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ	و همان‌هایی که به آن‌چه بر تو نازل شده، ایمان آوردند	ایمان به قرآن کریم	ایمان
			و به آن‌چه قبل از تو نازل شده ایمان دارند.	ایمان به کتاب‌های پیامبران پیشین	
			و به آخرت یقین دارند.	یقین به آخرت، هم‌ردیف ایمان به پیامبر	یقین
۳	بقره، ۶	إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ	کسانی که کافر شدند؛ برای‌شان یک‌سان است؛ چه ایشان را اندرز بکنی	اندرزدادن	تلاش برای تعالی همگان
			و چه اندرز نکنی؛ ایمان نخواهند آورد	اندرز ندادن	عدم تلاش برای تعالی همگان
۴	بقره، ۲۳	وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ	و اگر از آنچه ما بر بنده خویش نازل کرده‌ایم	بنده‌ی خویش	عبد بودن
			و اگر از آن‌چه ما بر بنده‌ی خویش نازل کرده‌ایم شک دارید سوره‌ای مانند آن بیاورید و اگر راست می‌گویید غیر خدا یاران خویش را بخوانید	نزول قرآن	شایستگی دریافت وحی

جدول (۵) نشان‌دهنده‌ی نمونه‌ای از مطالعات انجام‌شده است. در این نمونه «اسوه‌ی

ارتباطات الهی» خود، یک مقوله‌ی فرعی است:

برای رسیدن به این مرحله، مطالعات رفت و برگشتی مفاهیم هم‌چنان ادامه یافت تا آن‌جا که

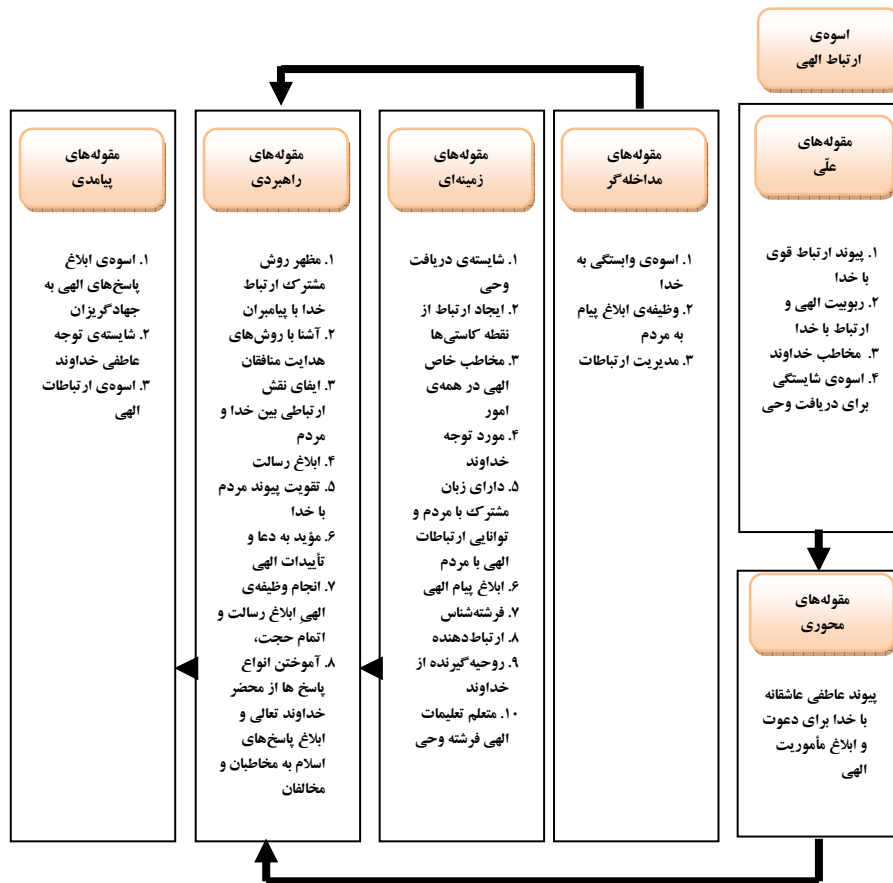
در آخرین مرحله‌ی کدگذاری باز، تعداد ۳۲ مفهوم اصلی یا مقوله‌ی فرعی شناسایی و تعیین شد.

جدول ۵. نمونه‌ای از چگونگی فرایند استخراج مفاهیم - اسوه‌ی ارتباطات الهی

نشانه‌گر	کد	مضمون	مفهوم
انعام، ۱۶۱	پروردگارم مرا به راهی راست که دین استوار است هدایت فرمود.	خود را فقیر بارگاه الهی اعلام کردن	پیوند و ارتباط قوی با خدا
انعام، ۱۱۴	و کسانی که کتاب‌شان داده‌ایم می‌دانند که قرآن به حق از طرف پروردگار تو نازل شده،	توجه به ملائک الهی ارزش‌یابی	شایسته‌ی دریافت وحی
حجر، ۸۶	پروردگارِ تو، آفریدگار و داناست.	یادآوری وجود آفریننده‌ی دانا	ربوبیت الهی و ارتباط با خدا
توبه، ۹۹	و گروهی از مردم مدینه نیز در نفاق اصرار می‌ورزند.	معرفی انسان‌های منافق توسط خداوند به پیامبر	اسوه‌ی ارتباط با خدا
نساء، ۷۹	و آنچه از بدی‌ها برسد، از خود تو است.	اعتقاد به همه‌ی بدی‌ها از جانب خود	مخاطب خداوند
یونس، ۲	به مردی از خودشان وحی کردیم.	شایسته‌ی دریافت وحی الهی	اسوه‌ی شایستگی برای دریافت وحی
اعراف، ۲۹	بگو خدایم به دادگری فرمان داده و روی خود را نزد هر مسجدی متوجه (خدا) سازید و او را با اخلاص در دین بخوانید، چنان‌که شما را آغاز کرد بر می‌گردید.	گوش جان به فرامین الهی سپردن معرفی خداوند تعالی	پیوند عاطفی عاشقانه با خدا، برای دعوت و ابلاغ مأموریت
الانعام، ۱۶۱	بگو همانا پروردگار مرا	نشان‌دادن حلقه‌ی وصل خویش به مبدأ وحی (بگو)	اسوه‌ی ارتباط با خدا
توبه، ۵۹	و ما به خدا رغبت می‌ورزیم.	راغب شدن مردم به سمت خدا با عنایت پیامبر(ص)	اسوه‌ی پیونددهنده‌ی مردم با خدا
یس، ۱	یس	خطاب مستقیم به پیامبر: اوج نزدیکی	مخاطب خاص الهی
توبه، ۹۹	همین سبب نزدیکی‌شان به خدا خواهد شد و خدا به رحمت خویش داخل‌شان خواهد کرد،	دعای پیامبر	دعاگوی مؤمنان
سبأ، ۲۶	بگو پروردگار ما بین ما و شما جمع نموده،	دستور به یادآوری پروردگار مشترک و برخورد عادلانه	اسوه‌ی ابلاغ پیام الهی
نحل، ۱۰۲	بگو قرآن را روح پاک (جبرئیل) به حق فرود آورده است	کمال عنایت خدا و رحمتش نسبت به رسول خدا	اسوه‌ی ارتباط با خدا

بخش سوم: کدگذاری محوری

پس از این مرحله، نوبت به چینش سایر مقوله‌ها در قالب نمودار فرایندی است تا کدگذاری محوری تحقق یابد. رسیدن به این مطلوب، مستلزم اقدام دو مرحله‌ای بود. در مرحله‌ی نخست، با توجه به دسته‌بندی فرعی‌تر؛ یعنی، ویژگی‌ها، هر یک از این ۳۲ مفهوم، خود، در قالب یک نمودار کدگذاری محوری ارایه شد. نمودار (۱) نشان‌دهنده یکی از این ۳۲ فرایند است:

نمودار ۱. مثالی از عناصر تعالی: عنصر اسوه ارتباط الهی

در مجموع از میان ۲۵۵۹ مفهوم پایه، تعداد ۳۲ مفهوم اصلی شناسایی شد که در جدول (۶) نشان داده شده است.

جدول ۶. مفاهیم نهایی و اصلی منتخب

ردیف	مفاهیم نهایی اصلی	مجموعه‌ی مفاهیم پایه
۱	اسوه‌ی تحقق احکام الهی	۲۹
۲	اسوه‌ی تربیت الهی	۲۶۱
۳	اسوه‌ی دین و وحی الهی	۴۵
۴	اسوه‌ی رسالت و دعوت الهی	۱۲۳
۵	اسوه‌ی ولایت و رهبری الهی	۱۱۸
۶	اسوه‌ی اخلاق و ارزش‌های الهی	۸۸
۷	اسوه‌ی ارتباط الهی	۶۳
۸	اسوه‌ی اطاعت الهی	۱۶۸
۹	اسوه‌ی انسان کامل الهی	۸۵
۱۰	اسوه‌ی ایمان و باورهای الهی	۱۱۴
۱۱	اسوه‌ی بشارت‌های الهی	۵۷
۱۲	اسوه‌ی تعالی الهی	۲۳
۱۳	اسوه‌ی تعلیم الهی	۵۵
۱۴	اسوه‌ی تفکر الهی	۳۵
۱۵	اسوه‌ی توحید	۷۹
۱۶	اسوه‌ی توکل الهی	۴۰
۱۷	اسوه‌ی حکمت و منطق الهی	۵۱
۱۸	اسوه‌ی خلیفه الهی	۲۸
۱۹	اسوه‌ی دشمن‌شناسی و برائت الهی	۱۱۲
۲۰	اسوه‌ی رحمت الهی	۱۳۴
۲۱	اسوه‌ی شایستگی‌های الهی	۵۸
۲۲	اسوه‌ی شهود و نظارت الهی	۳۶
۲۳	اسوه‌ی صراط مستقیم و حق بودن	۵۴
۲۴	اسوه‌ی عبودیت الهی	۶۵

(ادامه) جدول ۶. مفاهیم نهایی و اصلی منتخب

ردیف	مفاهیم نهایی اصلی	مجموعه‌ی مفاهیم پایه
۲۵	اسوه‌ی علم الهی	۲۰۷
۲۶	اسوه‌ی قدرت و حاکمیت الهی	۸۲
۲۷	اسوه‌ی قرآن کریم (بصیرت و حیانی)	۳۱
۲۸	اسوه‌ی قضاوت و عدل الهی	۶۴
۲۹	اسوه‌ی اطاعت الهی	۳۶
۳۰	اسوه‌ی محبت	۳۳
۳۱	اسوه‌ی نصرت الهی	۳۹
۳۲	اسوه‌ی هشدارهای الهی	۱۴۶
	جمع کل	۲۵۵۹

در ادامه‌ی مرحله‌ی پیشین، تلاش شد تا فرایند تدوین و تبیین مقوله‌های اصلی از میان مجموعه‌ی مفاهیم ۳۲ گانه تعیین شود. جدول (۷) معرف مفاهیم اصلی و مقوله‌های برآمده از میان آن‌ها است:

جدول ۷. مفاهیم اصلی و مقوله‌های منتخب

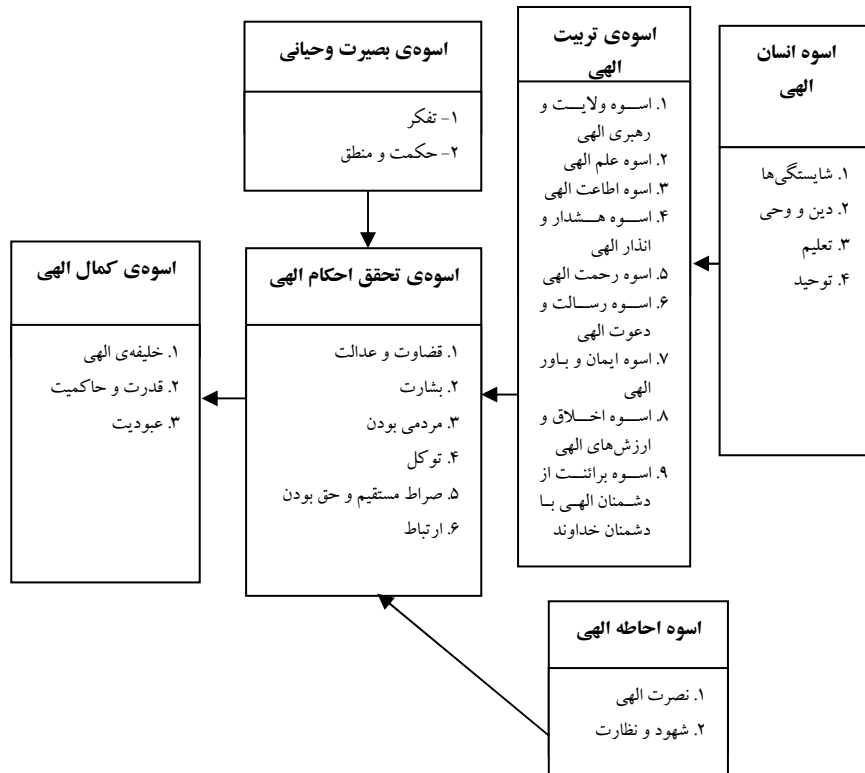
ردیف	مفاهیم اصلی	مقوله‌های اصلی
۱	اسوه‌ی تعلیم و یادگیری الهی	اسوه‌ی انسان الهی
۲	اسوه‌ی توحید الهی	
۳	اسوه‌ی شایستگی‌های الهی	
۴	اسوه‌ی دین الهی	
۵	اسوه‌ی ولایت و رهبری الهی	اسوه‌ی تربیت الهی
۶	اسوه‌ی علم الهی	
۷	اسوه‌ی اطاعت الهی	
۸	اسوه‌ی هشدار و انذار الهی	
۹	اسوه‌ی رحمت الهی	
۱۰	اسوه‌ی رسالت و دعوت الهی	
۱۱	اسوه‌ی ایمان و باور الهی	
۱۲	اسوه‌ی اخلاق و ارزش‌های الهی	
۱۳	اسوه‌ی برائت از دشمنی الهی با دشمنان خداوند	

(ادامه) جدول ۷. مفاهیم اصلی و مقوله‌های منتخب

مقوله‌های اصلی	مفاهیم اصلی	ردیف
اسوهی تحقق احکام الهی	اسوهی صراط مستقیم و حق	۱۴
	اسوهی توکل و اعتماد الهی	۱۵
	اسوهی محبت و الگوی الهی	۱۶
	اسوهی ارتباطات الهی	۱۷
	اسوهی بشارت الهی	۱۸
	اسوهی قضاوت و عدالت الهی	۱۹
اسوهی کمال الهی	اسوهی عبودیت الهی	۲۰
	اسوهی خلیفه‌ی الهی	۲۱
	اسوهی قدرت و حکومت الهی	۲۲
اسوهی بصیرت و حیانی	اسوهی تفکر الهی	۲۳
	اسوهی حکمت و منطق الهی	۲۴
اسوهی احاطه‌ی الهی	اسوهی نصرت الهی	۲۵
	اسوهی شهود الهی	۲۶

پس از شناسایی مقوله‌های اصلی، تلاش شد تا در چارچوب نمودار نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، رابطه‌ی میان آن‌ها ترسیم شود که نمودار (۲) دست‌آورد این تلاش است:

نمودار ۲. فرایند انجام کدگذاری محوری برای رسیدن به الگوی تعالی فرماندهان و مدیران

بخش چهارم: کدگذاری انتخابی

پس از اتمام این مرحله و انجام کدگذاری محوری برای ۳۲ مقوله‌ی فرعی و تعیین مقوله‌های اصلی هر یک از این ۳۲ مقوله در چارچوب فرایند کدگذاری نموداری نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، نوبت به مرحله‌ی یادداشت‌نگاری و ارایه‌ی داستان‌واره برای هر یک از این ۳۲ مقوله‌ی فرعی رسید. در این مقطع، با تکیه بر یافته‌های تحقیق در جدول مربوط به هر مقوله، داستان‌نگاری فشرده برای هر یک از آن‌ها انجام شد. این داستان‌نگاری در حقیقت تدوین و یک‌پارچه‌سازی و

انسجام بخشی موضوع برای نزدیک شدن هر چه بیش تر به مخاطب است؛ به گونه‌ای که به آسانی از دست آورد تحقیق به نحو مناسبی بهره‌ی لازم را ببرد.

بنابراین، نام گذاری عناصر شش گانه، شامل: اجزای علی، محوری، مداخله گر، زمینه‌ای، راهبردی و نتیجه‌ای احصا شده است. به نظر می‌رسد، بازتعریف این زمینه‌های مطرح در الگوی نظریه‌پردازی راهبردی داده‌بنیاد، در آمادگی ذهنی بیش تر برای تحلیل و انجام کدگذاری انتخابی مؤثر باشد. در ذیل هر تعریف، عناصر اصلی و فرعی اسوه و الگوی تعالی آمده است:

۱. مقوله‌ی علی: این مفهوم، به حوادث یا وقایعی دلالت می‌کند که به وقوع یا رشد پدیده‌ای منتهی می‌شود؛ یعنی، آن‌دسته از مقوله‌هایی که علت و سبب اصلی تعالی در انسان متعالی شده‌اند و در مقوله‌های محوری، به طور مستقیم اثر گذارند.

مقوله‌ی اصلی علی، مقوله‌ی انسان‌شناسی الهی است و چهار مقوله‌ی: اسوه‌ی شایستگی، دین و وحی، تعلیم و توحید؛ مقوله‌های فرعی آن می‌باشند که به عنوان عناصر چهارگانه‌ی بعد انسان‌شناسی الهی در اسوه و الگوی تعالی تلقی می‌شود.

۲. مقوله‌ی محوری: محور، هسته‌ی اصلی است. کلیدی‌ترین واژه، محور است. محور، کانون توجه الگو است. مقوله‌های محوری، مقوله‌هایی هستند که محور تعالی قرار می‌گیرند. براساس یافته‌های این تحقیق، پیامبر اکرم (ص)، اسوه‌ی حق تعالی، الگو، اسوه و سرمشق تعالی مدیران و فرماندهان محور اصلی است و مقوله‌ی محوری در اسوه و الگوی تعالی، اسوه‌ی تربیت است. مقوله‌های فرعی: علم، اطاعت، هشدار، رحمت، رسالت و دعوت، ولایت و رهبری، ایمان و باور، دشمن‌شناسی و برائت و سرانجام اخلاق و ارزش‌ها است. این مقوله‌ها، به طور مستقیم بر مقوله‌های راهبردی اثر می‌گذارند.

۳. مقوله‌ی مداخله گر: عوامل واسطه‌ای یا شرایط مداخله گر، شرایطی زمینه‌ای عمومی هستند که بر راهبردها اثر می‌گذارند. این شرایط، شامل شرایط محیطی، زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی هستند که بسترهای لازم را برای بروز یک پدیده فراهم می‌آورند و بدون آن‌ها امری محقق نمی‌گردد. عوامل واسطه‌ای یا میانجی، شرایط کلی و وسیعی هستند که بر چگونگی کنش - کنش متقابل اثر می‌گذارند؛ که عبارتند از: زمان، مکان، فضا، فرهنگ، پایگاه اقتصادی، سطح فن‌آوری، شغل، تاریخچه و وقایع زندگی فرد. عوامل واسطه‌ای، شرایط مساعد

برای تحقق یک امر هستند.

احاطه‌ی الهی مقوله‌ی اثرگذار بر تعالی انسان کامل است و دو مقوله‌ی نصرت الهی و شهود و نظارت الهی آن را پشتیبانی می‌کنند. این سه، به‌طور مستقیم بر راهبردهای تعالی مؤثرند.

۴. مقوله‌ی تسهیل‌گر یا زمینه‌ای: شرایط ویژه‌ای است که بر راهبرد اثر می‌گذارد. این مقوله، از عوامل علی منتج شده و در تعیین راهبردهای لازم برای پدیده‌ی مورد نظر، نقش دارد؛ به‌عبارتی، زمینه، سلسله‌خصوصیات ویژه‌ای است که به پدیده‌ای دلالت می‌کند. هم‌چنین، نشانگر یک سلسله شرایط ویژه است که در آن راهبردهای کنش متقابل صورت می‌گیرد. فقدان این عوامل تسهیل‌کننده، موجب آسیب‌های جدی به پیشرفت مقوله‌ی محوری خواهد شد (پورسعید، ۱۳۸۶، به نقل از استراوس و کوربین، ۱۳۸۵: ۱۰۲).

در این تحقیق، مقوله‌ی زمینه‌ای اسوه‌ی قرآن محوری و بصیرت و حیانی است. اسوه‌ی حکمت و منطق انسان کمال‌جو و اسوه‌ی تفکر و اندیشه‌ورزی، مقوله‌های فرعی این جلوه‌ی اسوه‌ی تعالی است. این مقوله‌ها به‌طور مستقیم بر راهبردهای تعالی اثر می‌گذارند.

۵. مقوله‌ی راهبردی: راهبردها، کنش‌ها یا برهم‌کنش‌های ویژه‌ای هستند که از پدیده‌ی محوری به‌دست می‌آیند.

بنابراین تحقیق، مقوله‌ی راهبردی تعالی، شامل راهبردهای اجرا و تحقق احکام الهی است. مقوله‌های قضاوت و عدالت، بشارت‌ها، الگوی مردمی بودن (محبت الهی)، توکل بر خدا، صراط مستقیم و حق بودن و ارتباطات الهی، عناصر فرعی آن است..

۶. مقوله‌ی نتیجه‌ای: خروجی‌های به‌دست آمده از استخدام راهبردها را، نتیجه و پی‌آمد تلقی کرده‌اند. بنابراین، خروجی اصلی و پی‌آمد اتخاذ راهبردهای تعالی، اسوه و الگوی کمال الهی شدن است، خلیفه‌ی الهی شدن، اسوه‌ی قدرت و حاکمیت الهی شدن و سرانجام عبد شدن و به کمال عبودیت رسیدن، عناصر پشتیبان و مقوله‌های فرعی این پی‌آمد است.

اینک هر یک از مقوله‌های اصلی و فرعی، با تکیه بر یافته‌های تدبر در آیات استخراجی، مورد بررسی قرار می‌گیرد و سپس در پایان، یک بار دیگر جمع‌بندی آن‌ها انجام می‌شود. بدین ترتیب، پس از شناخت مقوله‌های اصلی و فرعی الگوی تعالی مدیران و فرماندهان؛ یعنی، وجود مبارک پیامبر گرامی اسلام (ص) از منظر قرآن کریم، به شناسایی رابطه‌ی هر یک از این مقوله‌ها با

یک‌دیگر پرداخته می‌شود تا پاسخ پرسش‌های تحقیق از آن میان به دست آید. پرسش‌ها و پاسخ آن‌ها به ترتیب به قرار زیر است:

سؤال ۱. مفهوم تعالی از منظر قرآن کریم چیست؟

از مجموع یافته‌های این تحقیق، چنین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که:

ترکیبی از فضیلت‌های اعتقادی، اخلاقی و عملی (مجموعه‌ی باورها، ارزش‌ها و رفتارهای) مطرح در قرآن کریم برای الگوی تعالی که در قالب ۱۵۰۰ کد، ۲۵۵۹ مضمون، ۳۲ مفهوم و ۶ مقوله در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت و در یک کلام بیش‌تر خوبی‌های یادشده را که حد‌اعلای آن در خصوص پیامبر اکرم (ص) در این کتاب حکیم آمده است، تعالی نامند و وجود آن‌ها در یک مدیر و فرمانده، نشانگر یک فرمانده و مدیر متعالی است.

براساس این تحقیق، عناصر اصلی الگوی تعالی عبارتند از: اسوه‌ی انسان‌شناسی الهی، اسوه‌ی تربیت الهی، اسوه‌ی بصیرت الهی، اسوه‌ی احاطه‌ی الهی و اسوه‌ی تحقق احکام الهی که سرانجام و نتیجه‌ی آن، اسوه‌ی کمال الهی بودن و شدن می‌باشد که هر یک دارای عناصری فرعی هستند که این عناصر اصلی را پشتیبانی می‌کنند.

سؤال ۲. عناصر تعالی (مدیران و فرماندهان) از منظر قرآن کریم چیست؟

با تحلیل عناصر اکتشافی تعالی از منظر قرآن کریم؛ یعنی، همان مقوله‌های اصلی و فرعی موجود در نمودار فرایندی، شاید بتوان دریافت که این اسوه با چه جلوه‌هایی در این انسان متعالی ظهور پیدا کرده است و به تعبیر دیگر، چه فرایندی باید طی شود تا این تعالی همه‌جانبه، در یک انسان تعالی طلب تحقق یابد؟ و او به‌عنوان یک فرمانده یا مدیر، به اسوه‌ی تعالی بدل شود؟ عناصر شناسایی‌شده، بیانگر این است که اسوه‌ی تعالی، باید مظهر الهی در جلوه‌های توحید، دین و راه و روش زندگی، تعلیم و یادگیری، شایستگی‌ها، ولایت، علم، اطاعت، هشدار و انذار، رحمت، رسالت، ایمان و باور، برائت، اخلاق و ارزش‌ها، تفکر، حکمت و منطق، شهود، نصرت، قضاوت و عدالت، بشارت، محبت، توکل و اعتماد، صراط مستقیم، ارتباطات، عبودیت، قدرت و حاکمیت و خلیفه‌ی الهی شدن باشد.

سؤال ۳. قضایا و گزاره‌های نظری الگوی تعالی پاسداران و مدیران از منظر قرآن کریم چیست؟

گزاره‌های زیر بیانگر نتایج حاصل در پاسخ به این پرسش است:

۱-۳. شناخت لازم و کافی از انسان (خود و دیگران) و رسیدن به مراحل از تعالی به گونه‌ای که فرد بتواند بر آن مبنا و با تکیه بر مظاهر الهی برای تعالی بیش تر خود و دیگران، آگاهانه گام بردارد و راهنما باشد. مظاهر الهی مورد نظر عبارتند از:

۱-۱-۳. اسوه‌ی شایستگی‌های الهی بودن و در تعاملات درونی و بیرونی از آن‌ها پیروی کردن.

۲-۱-۳. دین و وحی الهی را راهنمای تمام عیار خود قرار دادن. فرمانده و مدیر الگوی تعالی، باید تجلی‌گاه دین و وحی الهی باشد؛ به گونه‌ای که هر کس آنان و رفتارهای ایشان را می‌نگرد، دین یاد شود.

۳-۱-۳. اسوه‌ی تعلیم و یادگیرندگی بودن. همواره پیامبر اکرم (ص) را به‌عنوان سرمشق یادگیری، در پیش روی خود حاضر و ناظر دیدن و خود هم این گونه درس آموز دیگران شدن.

۴-۱-۳. اسوه‌ی توحیدمداری و آموزگار توحید و یکتاپرستی در سطوح صفاتی و افعالی بودن.

اینک، مدیر و فرمانده تعالی‌طلب، بر فراز پنج سکوی پروازی قرار گرفته است که با این پایه‌های نظری عالی، می‌تواند به سوی مرحله‌ی دوم تعالی صعود کند. در این صورت:

۲-۳. پایه‌ی دوم برای الگوی تعالی بودن یک فرمانده متعالی، اسوه‌ی تربیت الهی بودن است تا همواره در نقش مربی، رسالت‌های کلیدی خویش را با تجلی مظاهر آن به‌عنوان اسوه‌ی تعالی محقق سازد. مظاهر اسوه‌ی تعالی، عبارتند از:

۱-۲-۳. عالم و عالم‌پرور بودن. به علم بهای جدی دادن؛ به گونه‌ای که همه‌ی پیروان در سازمان الهی، هر روز عالم‌تر شوند.

۲-۲-۳. اسوه‌ی اطاعت از پروردگار و اولیای الهی بودن و راه و رسم اطاعت را به پیروان آموختن.

- ۳-۲-۳. اسوه‌ی هشدارهای الهی بودن. هم خود به هشدارها توجه کند و هم دیگران را متوجه هشدارها بنماید.
- ۴-۲-۳. تجلی رحمت الهی بودن. الگوی تعالی و اسوه‌ی رحمت الهی بودن و امیدوار کردن دیگران به رحمت الهی.
- ۵-۲-۳. تجلی رسالت و دعوت الهی در الگوی تعالی و جان‌برکف به دنبال تحقق رسالت‌های الهی بودن.
- ۶-۲-۳. اطاعت مطلق از ولایت الهی و اسوه‌ی ولایت و رهبری الهی در محیط خویش بودن.
- ۷-۲-۳. ایمان و باور عمیق به همه‌ی آنچه که پیامبران به ایمان و عمل به آن دعوت کرده‌اند.
- ۸-۲-۳. برائت از هر آنچه که خدا و پیامبرش از آن‌ها ابراز برائت کرده‌اند.
- ۹-۲-۳. اسوه‌ی اخلاق و ارزش‌های الهی و سرآمد فضایل بودن.
- ۳-۳. با محور قرار دادن ده پایه‌های فوق، به عنوان مظهر احاطه‌ی الهی، به عنوان زمینه‌ی اصلی میانجی، باور به احاطه‌ی الهی بر خود و همه‌ی هستی داشتن و نهایت بهره‌گیری برای نزدیکی هر چه بیش‌تر به خدا، تا اوج محیط‌شناسی و اسوه‌ی احاطه‌ی الهی شدن می‌توان سیر کرد. این موارد شامل گزاره‌های ذیل است:
- ۱-۳-۳. پیشرفت امور خود را مرهون نصرت الهی دانستن و ایمان به نصرت الهی را با همه وجود لمس کردن و اسوه‌ی باور به نصرت الهی و مظهر آن شدن.
- ۲-۳-۳. مظهر و اسوه‌ی باور به شهود و نظارت الهی در محیط خویش بودن.
- ۴-۳. بهره‌برداری از زمینه‌های اصیل درونی و بیرونی بر مبنای قرآن کریم؛ یعنی، قرآن کریم و بصیرت و حیانی، محور اصلی تمام زندگی است و باید اسوه‌ی بصیرت و حیانی شد، این اصل، شامل توجه به پایه‌های تعالی است. گزاره‌های این اصل، عبارتند از:
- ۱-۴-۳. شایستگی‌های ذاتی و اکتسابی داشتن که در پرتو آن زمینه‌های اسوه‌ی تعالی شدن هر روز متعالی‌تر شود.
- ۲-۴-۳. تفکر و اندیشه‌ورزی و به مدد این ویژگی، پله‌های تعالی را یکی پس از دیگری طی کردن.

۳-۵. در پر تو چالش‌های عوامل زمینه‌ای و عوامل میانجی، پایه‌ی دیگری برای اسوه‌ی تعالی شدن، تحقق احکام الهی است با تکیه بر پایه‌های راهبردی امکان اسوه بودن در حوزه‌ی تحقق احکام الهی پدید می‌آید. این راهبردها عبارت است از:

۳-۵-۱. جهاد با دشمنان خدا

۳-۵-۲. قضاوت و صدور احکام الهی مبتنی بر عدالت

۳-۵-۳. اعمال بشارت‌های الهی

۳-۵-۴. مظهر محبت الهی و الگوی محبت نسبت به دیگر انسان‌ها بودن

۳-۵-۵. اسوه‌ی توکل بودن و همه‌ی امور را با توحید افعالی به پیش بردن

۳-۵-۶. در صراط مستقیم و حق و در همه‌ی ابعاد شاخص حق‌مداری بودن

۳-۵-۷. برقراری ارتباطات الهی: خداگونه با خدا، با خویشتن، با جامعه و با همه‌ی هستی

۳-۶. اتخاذ چنین راهبردهایی، با تأسی تام و تمام به اسوه‌ی کمال الهی، حضرت نبی اکرم(ص)، موجب می‌شود تا انسان اسوه‌ی کمال پایدار الهی شود. این پی‌آمدها در قالب جلوه‌های اسوه بودن در ابعاد ذیل تجلی پیدا می‌کند:

۳-۶-۱. اسوه‌ی خلیفه‌ی الهی

۳-۶-۲. اسوه‌ی قدرت و حاکمیت الهی

۳-۶-۳. اسوه‌ی عبودیت الهی و عبد خالص خداوند بودن

سؤال ۴. چه رابطه‌ای میان این عناصر (مقوله‌ها و مفاهیم) وجود دارد؟

الگوی برآمده از یافته‌های این تحقیق، با توجه به سیر فرایند تحقیق به شکل نمودار (۳) است. این الگو، روابط میان عناصر تعالی را نشان می‌دهد.

نمودار ۳. پایه‌های الگوی تعالی فرماندهان و مدیران از منظر قرآن کریم

نتیجه‌ی پایانی: تعریف فرمانده متعالی

تعریفی که در این بخش از تحقیق برای فرمانده متعالی ارائه می‌شود، تعریف به اجزا است. بنابراین، به نظر می‌رسد بتوان با توجه به الگوی تحقیق و دسته‌بندی یافته‌ها، آن را چنین تبیین کرد: فرمانده متعالی، فرمانده‌ای است که دارای باورهای متعالی، اخلاقیات و ارزش‌های متعالی و رفتارها و عملکرد متعالی باشد.

حال این پرسش پیش می‌آید که باور، ارزش و رفتار متعالی و... چیست؟ از یک منظر، به تعریفی که از تعالی ارایه شد و از طرف دیگر با کمک عناصر تعالی که در قالب ابعاد سه‌گانه‌ی تعالی؛ یعنی، باور، ارزش و رفتار دسته‌بندی شده است می‌توان آن‌ها را تعریف کرد، چه بسا بتوان این ابعاد سه‌گانه را با اجزای الگو در قالب دسته‌بندی ذیل چنین تعریف کرد:

۱-۵. فرمانده متعالی، فرمانده‌ای است که: دارای فضیلت‌های اعتقادی و باورهای متعالی باشد (مانند: باور به توحید، باور به تعالی‌پذیری انسان، باور به دین الهی اسلام ناب محمدی(ص)، باور به تعلیم‌پذیری انسان، باور به حکمت الهی، باور به علم الهی، باور به رحمت الهی، باور به رسالت و دعوت الهی پیامبران، باور به نصرت الهی، باور به شهود و نظارت الهی، و باور به عدل الهی).

۲-۵. فرمانده متعالی فرمانده‌ای است که: از مکارم، ملکات و فضیلت‌های اخلاقی و ارزش‌های متعالی (مانند: قرآن‌مداری و اخلاق قرآنی، عدالت‌ورزی و شایستگی‌های الهی، تفکر و اندیشه‌ی الهی، عفت و ایمان الهی، سخاوت و کمالات الهی، توکل و اعتماد به خدا، شجاعت و برائت از دشمنان الهی، و تربیت الهی) برخوردار باشد.

۳-۵. فرمانده متعالی، فرمانده‌ای است که: دارای فضیلت‌های رفتاری، عمل صالح و رفتارهای متعالی باشد (مانند: محقق کردن احکام الهی، محبت الهی نسبت به مردم ابراز کردن، ارتباطات چهارگانه الهی داشتن، در صراط مستقیم حق بودن، بشارت‌دهنده و اندازدهنده بودن، تجلی اطاعت مطلق از خدا بودن، تجلی خلیفه و جانشین خدا بودن، مظهر عبد صالح خدا بودن، اعمال حاکمیت و قدرت الهی، و تجلی رشد الهی بودن).

آنچه در این گزارش تقدیم شما قرآن‌محب، قرآن‌مدبر و قرآن‌پژوه گرامی شد، حاصل بیش از دو سال توفیق انس مداوم با این نور مطلق الهی بوده است. خطاهای فراوان و راه و روش اصلاح و کمال آن را آینه‌وار به این برادر کوچک خود هدیه فرمایید. والله ولی التوفیق و هو المستعان.

فهرست منابع

۱. بیستونی، محمد (۱۳۸۴). لغات و مفاهیم قرآن کریم. تهران: بیان جوان، مفتاح دانش.
۲. پورسعید، سید مسعود (۱۳۸۶). طراحی و تبیین الگوی توسعه‌ی کارآفرینی در ایران. رساله‌ی دکتری، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشکده‌ی مدیریت و برنامه‌ریزی.
۳. پورسیف، عباس (۱۳۸۵). خلاصه‌ی تفاسیر قرآن مجید (المیزان و نمونه). تهران: نشر شاهد.
۴. حصیرچی، امیر (۱۳۹۰). طراحی و تبیین الگوی توسعه و تعالی فرماندهان و مدیران از منظر مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای. رساله‌ی دکتری، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشکده‌ی مدیریت و برنامه‌ریزی.
۵. خرمشاهی، بهاء‌الدین (۱۳۷۷). دانشنامه‌ی قرآن و قرآن پژوهی. تهران: دوستان - ناهید.
۶. دانایی‌فرد، حسن (۱۳۸۴). تئوری‌پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی، مفهوم‌سازی تئوری بنیادی. دانشور (رفنار)، دو ماهنامه‌ی علمی پژوهشی دانشگاه شاهد، سال ۱۲، تیر ۱۳۸۴، ش ۱۱.
۷. _____ (۱۳۸۶). روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکرد جامع، تهران: صفار.
۸. دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۷۴). سیره‌ی نبوی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۹. سبحانی، محمدقاسم (۱۳۸۸). طراحی و تبیین الگوی نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی. رساله‌ی دکتری، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشکده‌ی مدیریت و برنامه‌ریزی.
۱۰. طباطبایی، سیدمحمد حسین (۱۳۶۰). المیزان فی تفسیر القرآن. ترجمه‌ی: سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: انتشارات اسلامی.
۱۱. عباسی‌مقدم، مصطفی (۱۳۷۹). اسوه‌های قرآنی و شیوه‌های تبلیغی آنان. قم: انتشارات بوستان کتاب.
۱۲. عبدالباقی، محمدفؤاد (۱۳۸۷). المعجم المفهرس لألفاظ القرآن الکریم. تهران: انتشارات اسلامی.
۱۳. قرشی، محمد (۱۳۶۰). قاموس قرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۴. قرائتی، محسن (۱۳۸۵). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۵. کلانتر، سیدحسین (۱۳۸۵). جان جهان: پیامبر اعظم (ص)، جست‌وجوی رسول‌الله (ص) در میان آیات قرآن شریف. قم: نشر اسراء.
۱۶. مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (۱۳۸۹). مجموعه‌ی کامل نرم‌افزارهای نور (جامع التفسیر). قم: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.